

"אם עיין הר"א העיון אשר ראוי לכל משיג על ספר אחר לעיין"¹

תגובה למאמרו של ר"א סמט ב'אסיף' ט

במאמרו "זאל זבא בְּכַל עֵת אֶל הַקִּנְדֵּשׁ מִבֵּית לְפָרְכָת" (אסיף ט [תשפ"ג], עמ' 583-604) בא הרב אלחנן סמט לערער על שיטתו הידועה של הגר"א כי אהרן הכהן היה רשאי ליכנס לקודש הקדשים בכל עת;² אך הואיל והוא כורך בכך את מאמרי על סדר עבודת

- 1 מגיד משנה לרמב"ם הל' חמץ ומצה ג, ח.
- 2 השגתו העיקרית של הרב סמט על פירוש הגר"א מבחינת פשוטו של מקרא - מפרשת מזבח הקטורת (הרב סמט, עמ' 590-591) - כבר נאמרה (ראה לדוגמה בדברי דודי ר"מ ברויאר ז"ל, פרקי מקראות, אלון שבות תשס"ט, עמ' 284 הע' 2; וראה עוד הנ"ל, "לדרכי לימוד המקרא לאור פרשת עבודת יום הכיפורים: חליפת מכתבים בין הרב מרדכי ברויאר [ז"ל] ודוד הנשקה", מגדים, מז [תשס"ח], עמ' 13: "אינן להבחנה זו [=של הגר"א, בין אהרן הכהן לכהני הדורות] כל אחיזה בפשוטו של המקרא, והיא גם נסתרת ממושמע לשון הכתוב"). על חילופי הנוסח במדרש ויקרא רבה ועל פירושו (הרב סמט, עמ' 594-597) כבר העמיד מרגליות במהדורתו למדרש שם (כפי שציין הרב סמט עצמו, הע' 38), ואף לדברי מדרש הגדול (הרב סמט, עמ' 599-600) כבר ציין מרגליות שם. ראה גם מאמרי "לסדר העבודה ביום הכפורים", מגדים, לג (תשס"א), עמ' 18 הע' 19. אולם בהבנת מדרש שמות רבה נדחק הרב סמט הרבה (הרב סמט, עמ' 598-599), ואין ספק שצדק הרש"ש על אתר כי הדברים כמשמעם: לדעת בעל מדרש זה, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, היה אהרן נכנס לקדש הקדשים בכל עת; הסתירה שטען לה הרב סמט מן האמור שם קודם לכן בשם ר' יצחק אינה סתירה כלל: גברא אגברא קארמית?! ולא עוד אלא שזהות לשונו של ר' לוי ("אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קדשי הקדשים") עם לשונו של ר' יהודה בר' סימון במדרש ויקרא רבה ("בכל שעה שהוא רוצה ליכנס יכנס") נראה שמלמדת כי אף ר' יהודה בר' סימון בויקרא רבה סבור כר' לוי בשמות רבה; אלא שעורך ויקרא רבה לא הכיר בשיטה זו, וסבר כר' יצחק שאהרן היה נכנס רק ביום הכיפורים, ולכך הוצרך לפרש ש"כסדר הזה" בלשון ר' יהודה בר' סימון עניינו בגדי כהונה של כהן גדול בכניסתו להיכל, ועל כן סמך לכך את מחלוקת התנאים על מספר הרימונים, שהיא מחלוקת עצמאית, בלא כל זיקה למדרשו של ר' יהודה בר' סימון (ראה זבחים פח, ב). אולם הרכבה זו מגלה שאינה מקורית, שהרי דין מחוסר בגדים בכהן גדול אינו מוגבל כלל לחסרון רימונים, אלא הוא כולל כל אחד משמונה בגדיו, ואין אפוא סיבה להתמקד ברימונים דווקא כמעכבים את כניסת הכהן הגדול. ואמנם, הלשון "כסדר הזה" מלמד שלא במספר הרימונים מדובר, אלא בסדר העבודה (וראה שתי הדעות בפירוש קדום

יום הכפורים,³ עליי להבהיר שכריכה זו שגויה מעיקרה.

כותב הרב סמט (עמ' 587): ”כותבים בני ימינו קיבלו פירוש זה [=של הגר”א] במאמריהם, משום שבאמצעותו ניסו ליישב קשיים שונים בפרשה, וכן ליישב אי התאמות בין סדר העבודה בפשוטו של מקרא לבין סדר העבודה המתואר בדברי חז”ל”. ובהע’ 14 גילה הרב סמט מי הם ”כותבים בני ימינו” אלה: ”לדוגמה, מאמרו של ד’ הנשקה, ’לסדר העבודה ביום הכיפורים’, מגדים לג, שבט תשס”א עמ’ 13-14 [צ”ל: 13-41]. לאורך רוב המאמר מתבסס הכותב על פירוש הגר”א. את החידוש בחלקו השני של המאמר, החל מסעיף ה, מבסס הנשקה בעיקרו על פירוש הגר”א. במקום שמתגלות סתירות בין פשוטו של מקרא לבין סדר העבודה שמתואר בדברי חז”ל מזומן התירוץ כי פשוטו של מקרא מתאים לסדר העבודה של אהרן הכהן, שהוא סדר העבודה המתאים לאותו דור ולכניסה תדירה אל הקודש בכל עת שירצה, ואילו סדר העבודה המתואר בדברי חז”ל הוא זה שלדורות, כאשר הכהן הגדול רשאי להיכנס רק ביום הכיפורים בעשירי לחודש השביעי”.

ובכן, מאמרי עוסק בשתי בעיות בסדר עבודת יום הכפורים, ראשונה עולה מפשטי הכתובים עצמם, ושנייה מן היחס בין פשט הכתוב למדרשו. באשר לבעיה הראשונה נדונה שם הצעת דודי הר”מ ברויאר ז”ל, שנאחזה בין השאר בשיטת הגר”א; רק במסגרת ביקורתי על הצעת ר”מ ברויאר הוזכרה שיטת הגר”א (סעיף ג), אך כלל לא במסגרת הצעתי שלי לפתרון הבעיה: פתרוני (שם סעיף ד) אינו זקוק כל עיקר לשיטה זו.

אשר לבעיה השנייה, הבאתי תחילה (בעמ’ 37) את שיטת הגר”א כי פתרון היחס בין פשוטה של פרשת עבודת יום הכיפורים לבין מדרשה נעוץ בכך שעבודת יום הכיפורים שבכתוב נהגה בידי אהרן הכהן דווקא, בכל עת שרצה, ואילו דברי חז”ל מתייחסים לעבודת כהנים גדולים שלדורות, ביום הכיפורים דווקא. אלא שעל כך הערתי שם: ”ברם, בשיטת הגר”א אין אלא פתרון פורמלי, ועדיין לא שמענו את טעמם של דברים:

למדרש ויקרא רבה, מהד’ לרנר, ירושלים תשנ”ה, עמ’ 127). קרוב אפוא לוודאי שאכן נתקיימה אצל האמוראים דעה שרשאי היה אהרן ליכנס בכל עת אל קודש הקדשים - ורק משום כך הוצרך המדרש שהובא במדרש הגדול לשלול דעה זו. אשר להצעת הרב סמט כי ”אחת בשנה” אינו תאריך מוגדר (הרב סמט, עמ’ 600-602), אף זו כבר נאמרה (אך מנקודת מוצא חילונית של חקר המקרא); ראה, לדוגמה, I. Knohl, *HUCA*, 58 (1987), p. 87. השווה מדרש הגדול לשמות ל, י (מהד’ מרגליות עמ’ תרלז): ”וכפר אהרן על קרנתיו [אחת בשנה]” - זה יום הכפורים, כתיב הכא ’אחת בשנה יכפר עליו’ וכתיב ’לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה’ - מה להלן יום הכפורים אף כאן יום הכפורים”.

מדוע באמת משתנים סדריו של יום הכיפורים שלדורות מן אלה שנקבעו ליום הכפרה המזדמן שבמדבר? מתוך כך הצעתי שם (עמ' 37-41) את פתרוני לבעיית היחס בין פשט הכתובים למדרשם; ולפתרון זה אין כל זיקה לשיטת הגר"א על כניסת אהרן בכל עת אל הקודש. הפתרון שהוצע שם אינו מניח כלל ועיקר שאהרן היה נכנס בכל עת לקודש הקודשים, אלא הוא בנוי על ההנחה כי ההפרש בין הסדר שבכתוב לסדר של חז"ל נעוץ בהבדל בין משכן העדות במדבר לבין בית עולמים שבירושלים: מהותו של משכן המדבר הוא אוהל היוועדות בין ד' לישראל באמצעות דיבורי ד' עם משה מבין הכרובים, והואיל ובבית עולמים כבר לא מתקיימת היוועדות שכזו, הרי מהותו שונה מעיקרה. עיין שם.

לא "לאורך רוב המאמר מתבסס" אפוא מאמרי על שיטת הגר"א כדברי הרב סמט, ואף לא ב"חלקו השני של המאמר"; פתרוני אינו כרוך בפירוש הגר"א, לא "בעיקרו" כדברי הרב סמט ולא במקצתו. המכנה המשותף בין הגישות הוא ההנחה שאין צורך לכפות על פשט הכתובים את שיטת חז"ל, לפי שחז"ל הגיעו לשיטתם מתוך הבנת ההבדל השורשי בין תקופת המשכן לתקופת בית עולמים - אך על הנחה זו אין בכל דברי הרב סמט ערעור כלשהו.⁴

4 אכן, על הבחנה מעין זו נסתמך הרב סמט עצמו, ראה לדוגמה בספרו 'עיונים בפרשת השבוע', סדרה א, ירושלם תשס"ב, בראשית-שמות, עמ' 251 הע' 36.